

Η τουρκο-μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης Θεσμοί και οργανωτικές δομές της μειονότητας

Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης
Επίκουρος καθηγητής,
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

15.2.2006

Οι εθνικοί ανταγωνισμοί, και η εθνοποίηση εδάφους και πληθυσμών στη Νότια Βαλκανική και την Τουρκία επέβαλε με σκληρούς όρους πολιτικές εθνικής ομογενοποίησης. Στην Ελλάδα, αυτή συντελέστηκε με την εκδίωξη σημαντικού τμήματος πληθυσμού των μουσουλμάνων από τις Νέες Χώρες το 1913-14 και κυρίως με την υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών του 1923. Η εξαίρεση των μουσουλμάνων της Θράκης δημιούργησε μια νέα μειονότητα, το καθεστώς της οποίας θεσπίστηκε σε συνέχεια και σε συνέπεια με τη λογική του *μιλλέτ*, δηλαδή την απόδοση νομικού καθεστώτος σε μία πληθυσμιακή ομάδα με κριτήριο την θρησκευτική τους υπαγωγή. Η παγίωση αυτής της κατάστασης παρέμεινε σε πείσμα όλων των εισυγχρονιστικών μεταβολών που σταδιακά, από το 1913 διαμόρφωσαν τα κοινωνικά, πολιτικά, θεσμικά, δικαιοδικά και οικονομικά χαρακτηριστικά που συνθέτουν την σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα.

Η σύγχυση μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού είναι μια από τις εκφάνσεις των προβλημάτων. Μια άλλη πτυχή του προβλήματος είναι ότι σήμερα έχουμε ιδεολογικά φυσικοποιήσει αυτή την παρεμβατικότητα, θεωρώντας ότι κάθε μορφή αυτοδιαχείρισης των μειονοτικών θεσμών από την ίδια την μειονότητα θα αποτελούσε «εθνική παραχώρηση». Τέλος, μιαν άλλη κατηγορία ζητημάτων πηγάζει από την παρεμβατικότητα της Τουρκίας, η οποία ασκεί έλεγχο στα εσωτερικά πράγματα της μειονότητας μη επιτρέποντας να αναπτυχθούν δομές αντιπροσωπευτικότητας ούτε αυτό που θα ονομάζαμε σχηματικά «κοινωνία των πολιτών».

Έτσι, οι μορφές παρεμβατισμού, θεσμικού από την Ελλάδα και ιδεολογικού από την Τουρκία, βρήκαν γόνιμο έδαφος για να ριζώσουν, με αποτέλεσμα την παρεμπόδιση της οργανωτικής ανάπτυξης της μειονότητας παράλληλα με τους όρους ανάπτυξης της υπόλοιπης ελληνικής κοινωνίας. Το κράτος, αντί να αναλάβει το ρόλο του εγγυητή της άσκησης και εφαρμογής των γενικών δικαιωμάτων του ανθρώπου και των ειδικών δικαιωμάτων της μειονότητας, σταδιακά παρενέβη με αποφασιστικό τρόπο στα εσωτερικά πράγματα της μειονότητας, παραβιάζοντας την λεπτή γραμμή μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας, όπου στην ιδιωτική σφαίρα εντάσσονται οι θεσμοί της μειονότητας: χώροι λατρείας, θρησκευτικοί λειτουργοί, σχολεία και κοινωφελή ιδρύματα (δηλ. τα βακουφία). Έτσι, οι διαχωριστικές γραμμές που όρισαν ο ελληνικός και ο τουρκοεθνικός εθνικισμός, δημιούργησαν ασφυκτικές πελαταιακές σχέσεις που καρπώνονται την υπεραξία του μειονοτικού δυναμικού και επιτείνουν ταξικές αντιθέσεις με επιφανειακούς θρησκευτικούς ή εθνικούς διαχωρισμούς.

Η **Συνθήκη της Λοζάνης**, ο θεωρούμενος από Ελλάδα, Τουρκία και την ίδια την μειονότητα ακρογωνιαίος λίθος της μειονοτικής προστασίας δεν είναι παρά ένα παρωχημένο κείμενο διεθνούς δικαίου, το οποίο κάποτε θα τροποποιηθεί. Η διατήρηση του ίδιου νομικού πλαισίου επί 80 χρόνια, στην βολική συντήρηση της λογικής της μη-αλλαγής που αφορά «ευαίσθητα θέματα εθνικής σημασίας» δεν ευνοεί την εξέλιξη της συζήτησης και την παραγωγή δικαίου που διέπει τη θέση της μειονότητας. Επιπλέον δεν ευνοεί τον διάλογο που ενδεχομένως έβαζε ερωτήματα στην Ελλάδα, την Τουρκία και βέβαια την ίδια την μειονότητα κατά πόσο το σχετικό καθεστώς ανταποκρίνεται πλέον σε μία κοινωνία που έχει συγκροτηθεί στη βάση μιας διακριτής εθνικής ταυτότητας (τουρκοική) και γλώσσας και της οποίας ο μουσουλμανικός χαρακτήρας είναι συστατικό στοιχείο, αλλά όχι και το κυρίαρχο μοναδικό. Μέχρι σήμερα η συζήτηση αμφιταλαντεύεται μεταξύ δύο αντιφατικών παραδοχών: την παραβίαση των διατάξεων της Συνθήκης (σε Ελλάδα και Τουρκία) και ταυτόχρονα ότι η Συνθήκη αποτελεί τον καταστατικό χάρτη της μειονότητας και άρα η ύπαρξη της μειονότητας είναι συνυφασμένη με την διατήρηση της ίδιας της Συνθήκης.

Πρόσφατα, νέοι κανόνες διεθνούς δικαίου οι οποίοι αναφέρονται στην μειονοτική ετερότητα δεσμεύουν την Ελλάδα (βλ. Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού ή Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα), χωρίς όμως να έχουν ληφθεί ουσιαστικά υπόψη στην χάραξη πολιτικών και υιοθέτηση νέων κανόνων δικαίου από τον έλληνα νομοθέτη. Επιπρόσθετα, η ελληνική κυβέρνηση αν και έχει υπογράψει από το 1998 την Σύμβαση-πλαίσιο για τις Εθνικές Μειονότητες, η οποία θα μπορούσε να

προσφέρει μια σειρά λύσεων στα μειονοτικά προβλήματα, δεν την επικυρώνει και συνεπώς την εισάγει στην ελληνική έννομη τάξη.

Η ρητρά της αμοιβαιότητας, την οποία επικαλούνται Ελλάδα και Τουρκία, δεν αποτελεί νομικά επιτρεπτό μηχανισμό, καθώς ρητά απαγορεύεται από το σχετικό διεθνές δίκαιο (Συνθήκη της Βιέννης και ΕΣΔΑ). Η αμοιβαιότητα είναι μια πολιτικού χαρακτήρα τεχνική απενεχοποίησης και αυτο-νομιμοποίησης παράνομων πρακτικών κατά των μειονοτήτων. Μάλιστα, εάν δεν έχει νομικά ή πολιτικά ερείσματα, τότε προσφεύγει σε ηθικού τύπου επιχειρήματα αντειδίκευσης ή τήρησης ισορροπιών, ακόμα και αριθμητικά. Η αμοιβαιότητα εδραιώθηκε ως πρακτική από το 1963/64 όταν άρχισε να ενεργοποιείται το τρίγωνο Θράκη-Κωνσταντινούπολη-Κύπρος με τα γνωστά αποτελέσματα. Η στενή και στρεβλή ερμηνεία του άρθρου 45 της Συνθήκης δημιούργησε μια γενιά στρατευμένων διπλωματών, πολιτικών και νομικών πιστών στο δόγμα της αμοιβαιότητας.

Τα μέτρα της αμοιβαιότητας ήταν στην συντριπτική πλειοψηφία τους αρνητικού χαρακτήρα, δηλαδή αντίποινα σε πρακτικές που εφάρμοζε η «άλλη πλευρά». Τα μέτρα αυτά έπλητταν και συνεχίζουν να κυριώς το κράτος δικαίου. Το κλείσιμο της θεολογικής σχολής της Χάλκης, των σχολείων Ίμβρου Τενέδου, αλλά και Ρόδου και Κω, το καθεστώς λειτουργίας των ιεροσπουδαστηρίων στην Κομοτηνή και Εχίνο, η δημιουργία του Τουρκο-ορθόδοξου Πατριαρχείου, οι ποινικές διώξεις των ελληγμένων Μουφτήδων στην Κομοτηνή και Ξάνθη, η έκδοση σχολικών εγχειριδίων και η ανταλλαγή δασκάλων και καθηγητών, και κυριώς το καθεστώς ομηρίας των βακουφίων και στις δύο μειονότητες αποτελούν τα βασικά παραδείγματα εφαρμογής της αρνητικής αμοιβαιότητας από το 1923 μέχρι σήμερα. Σήμερα διατηρούν την ρητρά περί αμοιβαιότητας ο νόμος περί μειονοτικής εκπαίδευσης (Ν. 694/77) και ο νόμος περί βακουφίων (1091/1980).

Το ΥΠΕΞ

Η αγρίστρωση της μειονοτικής πολιτικής στις αρμοδιότητες του υπουργείου εξωτερικών, ως αντίπαλο δέος στην παρεμβατική πολιτική της Τουρκίας, αποτελεί τροχοπέδη για την μη αντιμετώπιση της μειονότητας ως «εξαιρέσης» από τις βασικές αρχές του κράτους δικαίου. Ήδη από τις απαρχές της ιστορίας της μειονότητας το ΥΠΕΞ λειτουργεί ως υπερ-θεσμική ομπρέλα άσκησης πολιτικών και εφαρμογής του δικαίου. Παλαιότερα μέσω της Γενικής Διοίκησης Θράκης, αργότερα μέσω του διαβόητου Συντονιστικού Συμβουλίου Θράκης, από το 1970 μέσω του Υπουργείου Βορείου Ελλάδος και πλέον μέσω του «Γραφείου Πολιτικών Υποθέσεων» του ΥΠΕΞ που εδρεύει στην Ξάνθη. Πρόσφατα η επίσκεψη της ΥΠΕΞ Ντόρας Μπακογιάννη στην Θράκη και η αναγγελία μέτρων για την μειονότητα, αποτελεί επιβεβαίωση ότι οι ελληνικές κυβερνήσεις συνεχίζουν να εφαρμόζουν το δόγμα της εξωτερικής πολιτικής στα εσωτερικά πράγματα της μειονότητας. Η άσκηση μειονοτικών πολιτικών, σε θέματα θρησκευτικής ελευθερίας και εκπαίδευσης, μέσω από καθ' ύλην αναρμόδιους διαυλους υπέχει προφανείς παραδοξότητες οι οποίες δεν μπορούν να ανταποκριθούν στις επιταγές οποιασδήποτε σύγχρονης πολιτικής. Η υποταγή των κοινωνικών αναγκών σε άλλες επιλογές καθαρά πολιτικού χαρακτήρα δυναμιτίζει πολυεπίπεδα τις προϋποθέσεις εξέλιξης της του θεσμικού πλαισίου της μειονότητας.

Ο εθνικός ή θρησκευτικός χαρακτήρας της μειονότητας. Ασφαλώς η αναφορά στην ίδια την Συνθήκη δεν είναι ασφαλής για την διαπίστωση του είδους της μειονότητας, καθώς αποτελεί κοινή γνώση ότι *η ύπαρξη μιας μειονότητας είναι πραγματικό γεγονός και όχι νομικό*. Εξάλλου, η ίδια η Συνθήκη της Λοζάνης αποδίδει δικαιώματα στα άτομα που ανήκουν στην μειονότητα μέσω της θρησκείας τους, σύμφωνα με την λογική του μιλλέτ, και δεν αναγνωρίζει υποχρεωτικά έναν συγκεκριμένο τύπο μειονότητας. Αν αποδεχόμασταν τον ακραίο φορμαλισμό του επιχειρήματος θα έπρεπε να αποκαλούμε και τους Έλληνες της μειονότητας της Τουρκίας «μη μουσουλμάνους», σύμφωνα με το γράμμα της Συνθήκης. Ασφαλώς όταν ο Βενιζέλος (όπως και πολλοί Έλληνες αξιωματούχοι) αποκαλούσαν την μειονότητα «τουρκική» δεν θα φαντάζονταν ότι εάν ζούσε στις αρχές του 21^{ου} αιώνα θα έπρεπε να απολογηθούν για τον χαρακτηρισμό αυτό. Έγραφε, λοιπόν, ο Βενιζέλος το 1932 «πιθυμώ να τονίσω ότι η φιλία μας μετά της Τουρκίας θα εμπεδώνεται καθόσον θα εμπεδώνεται η αμοιβαία εμπιστοσύνη εις ευρύτερα λαϊκά στρώματα. Εις τούτο δύνανται να συμβάλουν τα μέγιστα η ελληνική μειοψηφία της Κωνσταντινουπόλεως και η Τουρκική της Δ. Θράκης δια της απολύτου προσηλώσεως εκατέρως εξ αυτών εις τα συμφέροντα, ηθικά και υλικά, του

κράτους του οποίου είναι πολίται».¹ Ούτε θα φανταζόταν ότι η Τουρκική Ένωση Ξάνθης που ιδρύθηκε το 1927, ως φορέας ιδεολογικού εκσυγχρονισμού, όπως επέβαλε ο κεμαλισμός της εποχής, σήμερα θα χαρακτηριζόταν δημόσια «παράνομη» (ενώ ακόμη η υπόθεση είναι υπό εξέταση στο Στρασβούργο) και ότι τα μέλη της θα έπρεπε να καταθέτουν δηλώσεις εθνοπροσόνης. Μήπως πρέπει να θυμηθούμε ότι η μειονότητα χαρακτηριζόταν επίσημα τουρκική από τις αρχές της δεκαετίας του 1950 και ότι η δικτατορία των συνταγματαρχών επέβαλε τον όρο «μουσουλμανική».

Οι κοινότητες. Η οργάνωση της μειονότητας ήταν δομημένη με άξονα την λειτουργία τοπικών κοινοτήτων, στα κύρια αστικά κέντρα της Θράκης. Οι κοινότητες είχαν την αρμοδιότητα της διαχείρισης όλων των κοινοτικών ζητημάτων, εκπαιδευτικά, θρησκευτικά, κοινωνικής πρόνοιας, (προστασία των φτωχών) παλαιότερα μάλιστα και κοινωφελών έργων, όπως η ύδρευση. Θέματα δημόσιου συμφέροντος πέρασαν στις αρχές τοπικής αυτοδιοίκησης, οι οποίες πολλές φορές αποτελούνταν από μέλη της μουσουλμανικής κοινότητας. Η εμπειρία ήταν γνωστή από το καθεστώς των μουσουλμάνων Θεσσαλίας και Νέων Χωρών (από το 1881/1913). Το ζήτημα του ελέγχου των κοινοτήτων συσχετίζεται αμέσως μετά το 1923 στον ανταγωνισμό της κεμαλικής-νεωτερικής ελίτ απέναντι στην θρησκευτική ελίτ της μειονότητας.

Τα συμβούλια των κοινοτήτων αποτελούνταν από την ελίτ της μειονότητας, η οποία δεκτική στα κελεύσματα της εποχής του εθνικισμού. Η εθνική τουρκική ιδεολογία δεν χρειάστηκε να δώσει μεγάλες μάχες για να κερδίσει την πλειοψηφία των συμβουλίων ήδη από τα πρώτα χρόνια. Η αντίδραση των ελληνικών αρχών ήταν να μην αναγνωρίσει την θεσμική τους ύπαρξη. Έτσι σταδιακά η ελληνική πολιτική και το σχετικό δίκαιο προσανατολίζεται στην αναγνώριση των Επιτροπών που διαχειρίζονται τα βακούφια και όχι τις κοινότητες ως τέτοιες. Από τα μεταπολεμικά χρόνια η στρατηγική αυτή είχε αποτέλεσμα τα Συμβούλια να μην έχουν ουσιαστική υπόσταση απέναντι στις ελληνικές αρχές. Η θεσμική σημασία μετατοπίστηκε στις διαχειριστικές επιτροπές, οι οποίες αποτελούν και το διακύβευμα μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Σήμερα, στην μετατόπιση από το ιδιωτικό στο δημόσιο, η μειονότητα απάντησε με την ίδρυση συλλόγων και ενός συλλογικού οργάνου πολιτικού χαρακτήρα. Οι θεσμοί αυτοί αποτελούν ωστόσο ατελείς εκφράσεις της «κοινωνίας των πολιτών», καθώς ο λόγος και οι δραστηριότητές τους υπαγορεύονται εν πολλοίς από την «μητέρα πατρίδα». Η «Ανωτάτη Συμβουλευτική Επιτροπή της Τουρκικής Μειονότητας», λειτουργεί από το 1980, χωρίς νομική υπόσταση, μέσα από πολλά προβλήματα και εσωτερικές αντιθέσεις. Παράλληλα λειτουργούν πολλοί σύλλογοι, όπως ο «Σύλλογος Επιστημόνων Μουσουλμανικής Μειονότητας», αλλά και οι διδασκαλικές ενώσεις. Η συμπερίληψη στον τίτλο των συλλόγων του όρου «τουρκικός/τούρκος» αποτέλεσε ένα σκληρό πεδίο διαμάχης με τις ελληνικές αρχές οι οποίες από το 1980 προσπάθησαν να το απαγορεύσουν. Η τελική λύση της αντιπαλότητας φαίνεται ότι θα δοθεί από το Δικαστήριο του Στρασβούργου (βλ. υπόθεση «Τουρκικής Ένωσης Ξάνθης») στο πλαίσιο της τήρησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου, και δη του δικαιώματος στην σύσταση συλλόγων, το οποίο επί χρόνια ταλαιπώρησαν τα ελληνικά δικαστήρια. Την εικόνα των εσωτερικών δομών της μειονότητας μέσω της αντιπροσώπευσης συμπληρώνουν οι αιρετοί άρχοντες, της τοπικής αυτοδιοίκησης και κυρίως οι βουλευτές οι οποίοι εκλέγονται μέσα από τα μεγάλα κόμματα της ελληνικής βουλής, και όχι ανεξάρτητα όπως συνέβη στην περίοδο 1989-1993.

Ο Μουφτής είναι ο θρησκευτικός αρχηγός των μουσουλμάνων σε τοπικό επίπεδο. Λειτουργούν τρεις Μουφτείες στη Θράκη (Κομοτηνή, Ξάνθη και Διδυμότειχο) και μία άτυπη στην Ρόδο. Επιτηρούν μεταξύ άλλων την λειτουργία των τζαμιών της περιφέρειάς τους και διορίζουν τους θρησκευτικούς λειτουργούς (ιμάμηδες). Μάλιστα με νέο νόμο του 2007 οι ιμάμηδες πληρώνονται από το ελληνικό κράτος, και διορίζονται από τον Μουφτή. Η επιλογή τους ωστόσο, σύμφωνα με τον νόμο, γίνεται από πενταμελή επιτροπή, που αποτελείται από εκπροσώπους των αρμόδιων υπουργείων και 2 καθηγητές πανεπιστημίου. Μάλιστα οι συμβάσεις εργασίας των ιμάμηδων είναι ενιάμηνες! Τα εξόφθαλμα προβλήματα των ρυθμίσεων αυτών πυροδότησαν μεγάλη αντίδραση στην μειονότητα.

Αναφορικά με το καθεστώς που διέπει τη θέση του Μουφτή, δύο ζητήματα χρήζουν προσοχής: Ο τρόπος ανάδειξης (εκλογή από τους πιστούς ή διορισμός από την κυβέρνηση) και οι δικαιοδοτικές αρμοδιότητες σε διαφορές οικογενειακού χαρακτήρα σύμφωνα με τους κανόνες του ιερού Δικαίου. Το ζήτημα «εκλογή ή διορισμός» προσδιορίζεται από επιλογές πολιτικού χαρακτήρα και όχι από αιτίες που

¹ Ε. Βενιζέλος, «Η ελληνοτουρκική εγκάρδιος συνεννόησης», *Θρακική Στοά*, 1932, Κομοτηνή, σ. 25.

έχουν να κάνουν με ζητήματα που αφορούν τη θρησκευτική παράδοση και το περιεχόμενο του Ισλάμ. Επί 65 χρόνια κυβερνήσεις και ελίτ της μειονότητας δεν εφάρμοσαν τον σχετικό νόμο του 1920 περί εκλογής του Μουφτή, και διόριζαν ισόβια άτομα κοινής αποδοχής, προϊόν πολιτικού συμβιβασμού. Όταν τα πράγματα άλλαξαν σε νέα πολιτική βάση το 1985-1990 οι ελληνικές κυβερνήσεις επικαλέστηκαν μια νομιμότητα που μόνο τυπικά ερείσματα είχε στον επί τούτου υιοθετημένο νόμο, ενώ η τουρκοική πολιτική προέκρινε μια αντίστοιχη πρακτική στρουθοκαμηλισμού: την επικαλούμενη εκλογή Μουφτήδων, από μικρό αριθμό πιστών, και με διαδικασίες που δεν προβλέπονται από τον σχετικό νόμο του 1920 και τις τροποποιήσεις των διαταγμάτων του 1949. Η επίκληση κάθε νομιμότητας, δηλαδή, πάσχει πολιτικά, νομικά και ηθικά και στις δύο πλευρές για διαφορετικούς λόγους.

Το δίλημμα «διορισμός ή εκλογή» υπό το φως της δικαστικής ιδιότητας αποτελεί πολιτικό τρικ αποφυγής της υποχρέωσης για την ελληνική κυβέρνηση να επιτρέψει στη μειονότητα την επιλογή των θρησκευτικών της αρχηγό στα πλαίσια της αυτοδιαχείρισης των θεσμών της, καθώς ορθά επιχειρηματολογείται ότι ο δικαστής δεν μπορεί να εκλέγεται. Πολύ πιθανόν, εάν η μειονότητα προσέφευγε στον δικαιοδοτικό έλεγχο του δικαστηρίου δικαιωμάτων του ανθρώπου στο Στρασβούργο, να κέρδιζε το δικαίωμά της να διαχειρίζεται η ίδια τον τρόπο ανάδειξης των θρησκευτικών της αρχηγών, ενδεχομένως χωρίς όμως δικαιοδοτικές αρμοδιότητες. Κι όμως, ακούσαμε τις τελευταίες μέρες (και από τον κυβερνητικό εκπρόσωπο μεταξύ άλλων) ότι ακόμα και η πρόταση περί αναβάθμισης του νομικού καθεστώτος του Μουφτή έρχεται σε αντίθεση προς την τήρηση των νόμων και του Συντάγματος, ή τη Συνθήκη της Λοζάνης, κλπ.!

Η διατήρηση δικαιοδοτικών αρμοδιοτήτων ως προς την εφαρμογή θρησκευτικού ισλαμικού δικαίου αποτελεί απολίθωμα της λογικής του μιλλέτ, το οποίο δύσκολα μπορεί να αντέξει σε κριτική, εάν συγκριθεί με το ευρύτερο ευρωπαϊκό αξιακό και δικαιοτικό σύστημα. Η διαιώνιση του θεσμού ασφαλώς δεν έχει να κάνει με την γενναιοδωρία των ελληνικών κυβερνήσεων προς την μειονότητα, αλλά εξυπηρετεί λογικές ελέγχου. Η μειονότητα εξακολουθεί να αποτελεί, γόνιμο έδαφος για πολιτικούς ανταγωνισμούς και σύγκρουση εθνικών ιδεολογιών με πρόσχημα την θρησκεία. Η παράλληλη ύπαρξη δύο μουφτήδων σε Ξάνθη και Κομοτηνή, οι οποίοι δεν αναγνωρίζονται αμοιβαία αποτελεί αντανάκλαση της σχιζοειδούς κατάστασης που επικρατεί στους κόλπους της μειονότητας και βέβαια την αντιπαράθεση «εθνικών πολιτικών» από την Ελλάδα και την Τουρκία.

Όσον αφορά την διατήρηση σε ισχύ του Ιερού Δικαίου, το βασικό ερώτημα όμως που θα πρέπει να απαντηθεί από την ίδια την θρησκευτική κοινότητα των μουσουλμάνων είναι κατά πόσο το ιερό δικαστήριο ανταποκρίνεται πλέον σε μία κοινωνία που έχει συγκροτηθεί στη βάση μιας εθνικής ταυτότητας (τουρκοική) και της οποίας ο μουσουλμανικός χαρακτήρας είναι συστατικό στοιχείο, αλλά όχι και το κυρίαρχο. Ποια η θέση των αρμόδιων ελληνικών και τουρκοικών φορέων άσκησης μειονοτικής πολιτικών; Ποια η θέση των αρμόδιων φορέων της μειονότητας; Ποια η γνώμη των μειονοτικών και ειδικά των γυναικών οι οποίες βρίσκονται σε δυσμενή θέση εάν συγκριθούν οι ρυθμίσεις ισλαμικού δικαίου και αστικού κώδικα; Ποια τα όρια και προϋποθέσεις εξέλιξης του ισλαμικού δικαίου στην ελληνική σύγχρονη κοινωνία, η οποία εντάσσεται σε ένα νομικό-πολιτικό περιβάλλον μη μουσουλμανικό, αλλά και δέχεται επιρροές από την Τουρκία, όπου η εκκοσμίκευση των θεσμών κυριαρχεί ιδεολογικά και νομικά;

Το ζήτημα των **βακουφίων**, δηλαδή ιδιότυπων ιδρυμάτων που δημιουργήθηκαν από δωρεές πιστών για την εξυπηρέτηση κοινωφελών σκοπών είναι ιδιαίτερης σημασίας για την επιβίωση των κοινοτικών θεσμών που αφορούν τους χώρους λατρείας, τα σχολεία, τα κοιμητήρια, και παλαιότερα τα γηροκομεία και ορφανοτροφεία.

Η αυτοδιαχείρισης των βακουφίων εμπλέκεται με το καθεστώς των κοινοτήτων. Η αυτοδιαχείριση στη βάση της ελεύθερης επιλογής των προσώπων που θα συμμετάσχουν στις διαχειριστικές επιτροπές ή συμβούλια των κοινοτήτων θεσμοποιείται για πρώτη φορά μόλις το 1949, ενώ εκλογές θα γίνουν μόνο μέχρι το 1964, και αυτό ως παραχώρηση στα πλαίσια της αμοιβαιότητας. Η επταετής δικτατορία με την γενικότερη απαγόρευση περί ανάδειξης αιρετών αξιωματούχων στον δημόσιο τομέα, απαγόρευσε τις εκλογές στις βακουφικές επιτροπές. Σήμερα τα μέλη των τριών διαχειριστικών επιτροπών είναι διορισμένοι από τον Περιφερειάρχη σε παραβίαση του ειδικού νόμου του 1980.

Η διαχείριση των βακουφίων θα πρέπει να «κανονικοποιηθεί», δηλαδή να απεξαρτηθεί από το ειδικό καθεστώς που δίνει τη δυνατότητα για εξαιρετική αντιμετώπιση, η οποία αποβαίνει εις βάρος της

περιοσίας και δίνει λαβές για πολιτική χειραγώγηση από όλες τις πλευρές. Η εξέλιξη του δικαίου σχετικά με τα βακούφια σε σχέση με το σύγχρονο αστικό δίκαιο, η αντιμετώπισή τους ως κοινά νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου, αλλά και η απεξάρτησή τους από εθνικούς ανταγωνισμούς, μπορεί να εξασφαλίσει τη βιωσιμότητά τους και την πλήρωση του σκοπού για τον οποίο συστάθηκαν. Στο πνεύμα αυτό θα πρέπει να βρεθεί ο τρόπος διαχείρισης και προσπορισμού των εσόδων υπέρ συγκεκριμένων τοπικών κοινοτήτων οι οποίες θα αναλαμβάνουν την ευθύνη της διαχείρισης.

Η μειονοτική εκπαίδευση

Η απαρχή της μειονοτικής εκπαίδευσης της Θράκης ξεκινά την εποχή της ελληνικής διοίκησης της Θράκης το 1920, όμως το νομικό πλαίσιο που την διέπει έχει τις ρίζες του στο προγενέστερο καθεστώς των σχολείων των μουσουλμανικών κοινοτήτων (1881/1913). Η Συνθήκη της Λοζάνης (άρθρα 40 και 41) αποτελεί από το 1923 μέχρι σήμερα το νομικό θεμέλιο της λειτουργίας των μειονοτικών σχολείων. Θα πρέπει να αναφερθεί ότι μουσουλμανικά σχολεία λειτούργησαν και στα Δωδεκάνησα (Ρόδος και Κως) από την προσάρτησή τους στην Ελλάδα (1947) μέχρι το 1972, τα οποία παρείχαν διδασκαλία της τουρκικής γλώσσας και της μουσουλμανικής θρησκείας.

Το καθεστώς των μειονοτικών σχολείων συμπληρώνεται επικουρικά από τις διατάξεις του Μορφωτικού Πρωτοκόλλου της 20ης Δεκεμβρίου 1968 και την Ελληνοτουρκική Συμφωνία για την Πολιτιστική Συνεργασία του 2000. Σήμερα, τα μειονοτικά σχολεία της Θράκης αφορούν κυρίως την πρωτοβάθμια, αλλά και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, αλλά όχι τα *νηπιαγωγεία*. Το 2006 λειτουργούσαν 208 μειονοτικά δημοτικά σχολεία με 6.700 μαθητές. Την ίδια χρονιά λειτουργούσαν 2 μειονοτικά γυμνάσια/λύκεια και 2 ιεροσπουδαστήρια συνολικά με 1450 μαθητές. Τέλος, μειονοτικοί μαθητές φοιτούν σε πλήθος δημόσιων ελληνικών σχολείων, καθώς και στα πέντε ειδικά δευτεροβάθμια σχολεία της ορεινής ζώνης.

Η **νομική φύση** των μειονοτικών σχολείων χαρακτηρίζεται από την ιδιότυπη ζεύξη διατάξεων που αφορούν στη δημόσια, αλλά παράλληλα και στην ιδιωτική παιδεία. Η συνύπαρξη των δύο διαφορετικού χαρακτήρα κατηγοριών διατάξεων διατυπώνεται σε έναν από τους βασικότερους νόμους που αφορούν τη μειονοτική εκπαίδευση (ν. 964/1977). Η **διαχείριση** των υποθέσεων του σχολείου και κυρίως της ακίνητης περιουσίας του, ανατίθεται σε τριμελή εκλεγμένη Σχολική Εφορεία, η οποία αποτελείται από γονείς ή κηδεμόνες του μαθητών. Στα μειονοτικά σχολεία, πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας βαθμίδας, διορίζεται **μουσουλμάνος διευθυντής και χριστιανός υποδιευθυντής**, ενώ ο συνολικός αριθμός των δασκάλων αντιστοιχεί στις απαιτήσεις του δυναμικού του εκάστοτε σχολείου. Οι αρμοδιότητες του υποδιευθυντή είναι αισθητά αυξημένες εάν συγκριθούν με τις αρμοδιότητες των διευθυντών, -σε πολλές περιπτώσεις μάλιστα υπερέχουν των αντίστοιχων των διευθυντών, γεγονός που δημιουργεί εύλογα ερωτήματα νομιμότητας των σχετικών διατάξεων. Η **εποπτεία** των μειονοτικών σχολείων ανατίθεται στον υπουργό Παιδείας. Στην πράξη, τον έλεγχο ασκεί το Συντονιστικό Γραφείο Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Μειονοτικής Εκπαίδευσης, το οποίο εδρεύει στην Κομοτηνή. Στα μειονοτικά σχολεία διορίζονται **δάσκαλοι και καθηγητές**, «χριστιανοί» και «μουσουλμάνοι», οι πρώτοι για τη διδασκαλία των ελληνόγλωσσων, και οι δεύτεροι για τη διδασκαλία των τουρκόγλωσσων μαθημάτων. Αν και οι «χριστιανοί δάσκαλοι», μόνιμοι ή προσωρινοί, είναι σε κάθε περίπτωση δημόσιοι υπάλληλοι, το νομικό πλαίσιο που ρυθμίζει τη θέση των «μουσουλμάνων δασκάλων» χαρακτηρίζεται από τη συνύπαρξη διαφορετικών καθεστώτων. Κυρίως, **οι μουσουλμάνοι δάσκαλοι**, απόφοιτοι της Ειδικής Παιδαγωγικής Ακαδημίας Θεσσαλονίκης (ΕΠΑΘ), οι οποίοι διορίζονται ως δημόσιοι υπάλληλοι, προσωρινοί ή μόνιμοι με απόφαση του νομάρχη και ύστερα από πρόταση του Συντονιστή Μειονοτικών Σχολείων. Η τριετής πλέον ΕΠΑΘ ιδρύθηκε το 1969 και αποτελεί ένα από τα αγνάθια της μειονοτικής εκπαίδευσης καθώς η κατάρτιση των μειονοτικών δασκάλων είναι ελλιπής. Σχετικά πολυάριθμοι επίσης είναι οι συμβασιούχοι ιδιωτικού δικαίου μουσουλμάνοι δάσκαλοι που διορίζονται, για ένα έως τρία χρόνια. Τέλος, περιορισμένος αριθμός **μετακλιτών** δασκάλων και καθηγητών (16 συνολικά), τούρκων πολιτών, διορίζονται για προσδιορισμένο χρόνο, σύμφωνα με την Ελληνοτουρκική Συμφωνία του 2000 για την Πολιτιστική Συνεργασία, στο πλαίσιο των εκπαιδευτικού χαρακτήρα ανταλλαγών στελέχωσης των μειονοτικών σχολείων στην Κωνσταντινούπολη και στη Θράκη.

Η ιδιαιτερότητα του **περιεχομένου του εκπαιδευτικού προγράμματος** αφορά πρώτον στη γλώσσα διδασκαλίας και δεύτερον στη θρησκευτική παιδεία. Η οργάνωση της μειονοτικής εκπαίδευσης θεμελιώνεται στην κατά τεκμήριο χρήση της τουρκικής γλώσσας ως μητρικής από το σύνολο της μειονότητας. Έτσι, εκτός από γλωσσικά μαθήματα, την εκμάθηση δηλαδή των ελληνικών και των

τουρκικών, τα υπόλοιπα μαθήματα της μειονοτικής εκπαίδευσης διδάσκονται στη μία ή την άλλη γλώσσα σε αναλογία περίπου 50-50.

Στην **δευτεροβάθμια εκπαίδευση** λειτουργούν δύο μειονοτικά γυμνάσια-λύκεια, στην Ξάνθη και την Κομοτηνή και δύο (πλέον εξατάξια) ιεροσπουδαστήρια (Κομοτηνής και Εχίνου). Ωστόσο, η λειτουργία των σχολείων αυτών, καθώς και πέντε ελληνόγλωσσων (εκτός από το μάθημα των θρησκευτικών που διδάσκεται στην τουρκική) γυμνασίων/λυκείων στην ορεινή περιοχή της Ροδόπης -σε αμιγώς μειονοτικές περιοχές, ασφαλώς δεν καλύπτει τον αριθμό των αποφοίτων των μειονοτικών δημοτικών σχολείων. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι περισσότερο από 1.500 μουσουλμάνους μαθητές επιλέγουν να φοιτήσουν σε δημόσια ελληνικά σχολεία. Ο αριθμός αυτός αντιπροσωπεύει το 17% του συνολικού μειονοτικού μαθητικού πληθυσμού και έχει αυξητικές τάσεις. Τέλος, ένα αδιευκρίνιστο ποσοστό μαθητών φοιτά σε δευτεροβάθμια σχολεία στην Τουρκία, ο αριθμός τους όμως έχει μειωθεί την τελευταία δεκαετία τόσο λόγω των προγενέστερων αλλαγών στο εκπαιδευτικό σύστημα της Τουρκίας, όσο και της αλλαγής στάσης της μειονότητας, η οποία στράφηκε στα εν μέρει αναβαθμισμένα μειονοτικά αλλά και στα κοινά ελληνικά γυμνάσια και λύκεια. Η εισαγωγή των τουρκικών στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση ως γλωσσικό μάθημα ίσως επιτείνει την τάση αυτή.

Όσον αφορά το μείζον πρόβλημα που βασάνιζε επί δεκαετίες δασκάλους και μαθητές σχετικά με το ξεπερασμένο περιεχόμενο των τουρκόγλωσσων εγχειριδίων και των μη προσαρμοσμένων ελληνόγλωσσων (για μαθητές με μητρική γλώσσα άλλη από τα ελληνικά) σταδιακά αποκαθίσταται. Τα νέα βιβλία του ελληνόγλωσσου προγράμματος που εκδόθηκαν από το ελληνικό υπουργείο Παιδείας στα πλαίσια του προγράμματος «Εκπαίδευση Μουσουλμανοπαίδων» είναι προσαρμοσμένα στις γλωσσικές ανάγκες των μαθητών των μειονοτικών δημοτικών σχολείων, ενώ τα τελευταία έτη νέα βιβλία στάλθηκαν από την τουρκική κυβέρνηση και εγκρίθηκαν από την ελληνική για την πλειοψηφία των μαθημάτων του τουρκόγλωσσου προγράμματος.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η συντήρηση μια ρητής ή λανθάνουσας υποψίας ότι ο «εθνικά άλλος» δεν μπορεί να είναι καθόλα ίδιος με εμάς, δημιουργεί ένα σαθρό θεσμικό και πολιτικό έδαφος σε κάθε προσπάθεια θεσμικής παρέμβασης στην μειονότητα της Θράκης. Μπορεί να συμβαδίζει η ιδιότητα του Έλληνα πολίτη με την τουρκική ή άλλη εθνική συνείδηση; Ο διαχωρισμός μιας κοινωνικής ομάδας βάσει θρησκείας σε υποχρεωτική βάση αποτελεί θεσμικό ανάχωμα που γκετοποιεί την τουρκο-μουσουλμανική μειονότητα, θεωρώντας δεδομένη την υποχρεωτική θρησκευτικοποίηση των μελών της. Οι μειονοτικοί αποτελούν μια ειδική εξαιρετική κατηγορία πολιτών, οι οποίοι είναι - και πρέπει να παραμείνουν μουσουλμάνοι, χωρίς να μπορούν να μεταβάλουν το περιεχόμενο της ταυτότητάς του, δηλαδή να αναγνωριστούν ως άθρησκοι, άθεοι ή ό,τι άλλο αυτοί επιλέξουν, δικαίωμα κεκτημένο, έστω και θεωρητικά, για όλους τους άλλους πολίτες.

Η ηγεσία της μειονότητας εμπλέκεται σε πολιτικούς ανταγωνισμούς, τόσο από τη μητέρα-πατρίδα όσο και από το κράτος-ιθαγένειας. Απαραίτητη προϋπόθεση για να ξεπεραστούν οι συνεχείς κρίσεις και δυσκολίες είναι η αναγνώριση των φαινομένων στην πραγματική τους διάσταση και η εγκατάλειψη δογματικών θέσεων, καθώς είναι αδύνατη η επιστροφή σε ένα προ-εθνικό ή μη-εθνικό παρελθόν, όπως είναι αδύνατη η αποτροπή (ή η άρση) της εθνοποίησης της μειονότητας, η οποία άλλωστε έχει εν πολλοίς συντελεστεί.

Όρος για τον «εκσυγχρονισμό» του νομικού καθεστώτος και της θέσης της μειονότητας είναι η αποστεγανοποίηση των θεσμικών συστημάτων που μιλλετοποιούν τους μειονοτικούς και τους αντιμετωπίζουν ως μία θεσμική εξαίρεση της ιδιότητας του πολίτη. Η απομυθοποίηση της σχέσης έθνους-κράτους αποτελεί προϋπόθεση για την «κανονικοποίηση» (δηλαδή τη αντιμετώπιση ως μη-εξαίρεση) της θέσης της μειονότητας. Τέλος, ο απεγκλωβισμός από την λογική της αμοιβαιότητας μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας αποτελεί θεμελιώδη προϋπόθεση για την αντιμετώπιση των μειονοτήτων ως πολιτών του κράτους και όχι ως πεδίου άσκησης ανταποδοτικών μέτρων ή ως ένα αναγκαίου κακού. Η αναθεώρηση της Συνθ. της Λοζάνης θα μπορούσε να δώσει πρόσφορες λύσεις, και κυρίως η κύρωση από την Ελλάδα της Σύμβασης-πλαίσιο για τις εθνικές μειονότητες. Με τον τρόπο αυτό η προστασία της μειονότητας θα ξεφύγει από τον διμερή εναγκαλισμό, και θα τεθεί υπό πολυμερή ευρωπαϊκό έλεγχο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- V. Aarbakke, 2000, *The Muslim minority of Greek Thrace*, vol. 1 & 2, PhD, University of Bergen
- S. Akgönül, 1999, *Une communauté deux États : la minorité turco-musulmane de Thrace occidentale*, ISIS Istanbul
- N. Ασκούνη, *Η μειονοτική εκπαίδευση της Θράκης: Η διαδικασία από την περιθωριοποίηση στην κοινωνική ένταξη*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2006, σσ. 143-150
- ΚΕΜΟ, *Διαδρομές Πολιτών, Η μειονοτική εκπαίδευση-Η κοινωνία πολιτών-Η θρησκευτική ελευθερία*, 3 συνέδρια για τις μειονότητες σε Θράκη και Κωνσταντινούπολη, Κομοτηνή/Κωνσταντινούπολη, 2004-5 (υπό δημοσίευση εκδ. Κριτική/ΚΕΜΟ)
- Γ. Κτιστάκης, 2006, *Το Ιερό Δίκαιο και οι Έλληνες μουσουλμάνοι*, Σάκκουλας, Αθήνα/Θεσσαλονίκη
- Λ. Μπαλτσιώτης, 1997, «Ελληνική διοίκηση και μειονοτική εκπαίδευση στη Δυτική Θράκη», *Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα - Μια συμβολή των κοινωνικών επιστημών*, Κ. Τσιτσελίκης & Δ. Χριστόπουλος (επιμ.), Κριτική, Αθήνα, σελ. 415
- Λ. Μπαλτσιώτης & Κ. Τσιτσελίκης, 2001, *Η μειονοτική εκπαίδευση της Θράκης. Συλλογή νομοθεσίας-σχόλια*, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή
- Γ. Μαυρομαμάτης, 2004, *Τα παιδιά της Καλκάντζας*, Μεταίχμιο, Αθήνα
- Κ. Τσιτσελίκης, 1996, *Το διεθνές και ευρωπαϊκό καθεστώς των γλωσσικών δικαιωμάτων των μειονοτήτων και η ελληνική έννομη τάξη* Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή
- Κ Tsitselikis, 2004, «The legal status of Islam in Greece», *44/3 Die Welt des Islams*, σελ. 402
- Κ Tsitselikis, “The clause of reciprocity on minority protection between Greece and Turkey: Legal and political aspects regarding the Turkish/Muslim minority of Greece”, S. Akgönül (επιμ.), *Reciprocity. Greek and Turkish Minorities: Law, Religion and Politics*, Bilgi Univeristy Press, Istanbul, [υπό έκδοση].
- Κ Tsitselikis & G. Mavrommatis, 2003, *Turkish. The Turkish Language in Education in Greece*, Mercator-Education, Leeuwarden